

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΟΛΛΩΝ

Εθνικό θεματικό δίκτυο.
«Κάστρο: Ο τόπος το ορίζει και ο άνθρωπος το χτίζει.»

ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

ΜΟΛΛΟΙ 2012

ISBN 978-960-99168-9-9

© 2012, Μολάοι,
Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μολάων Λακωνίας

Συγγραφείς
Μυλωνά Μαρία, Λέντζα Ευαγγελία, Μασταρόπουλος Νεκτάριος

Βιβλιογραφική αναφορά (ενδεικτικά):
Βυζαντινών βίος και πολιτισμός Φ. Κουκουλέ
Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού
(ενδεικτικά) Οψες της βυζαντινής κοινωνίας Ίδρυμα Γουλανδρή - Χορν
Πρακτικά συμποσίων Μονεμβασιώτικου Ομίλου
Το νερό στο Βυζάντιο Υπ. Πολιτισμού

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτήσει χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρητρών απαγορευτικής των προσβολών της. Επιστημονικά πόντως ότι κατά τον Νόμο 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάδοσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιοδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά στο πρωτότυπο ή σε μεταφρασμένη ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη ή των συγγραφέων.

Το παρόν εκδόθηκε στο πλαίσιο της πράξης «Κέντρα Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορεία - Δράσεις για τους μαθητές» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και Εθνικών Πόρων».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
πυλώνες στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρώπη 20 το μέλλον
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΙΔΡΥΜΑ
ΝΕΟΛΑΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ
ΜΑΘΗΣΗΣ

Εθνικό Θεματικό δίκτυο.
«Κάστρο: Ο τόπος το ορίζει και ο άνθρωπος το χτίζει.»

ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

«Κάστρο: Ο τόπος το ορίζει και ο άνθρωπος το χτίζει»

Διαθεματική Προσέγγιση του Κάστρου:

Ο τόπος και οι άνθρωποι

1. Κάστρα και γεωγραφία

Τι θα ήταν το κάστρο αν δεν υπήρχε ο τόπος του;

- Πού χτίζονταν τα κάστρα γεωγραφικά και τοπογραφικά.
- Στην παράλια χώρα στη μεσογειακή και για πιο λόγο;
- Διακρίνουμε τα κάστρα ανάλογα με τις ιστορικές περιόδους και προσπαθούμε να εντοπίσουμε το δίκτυο των κάστρων της ίδιας περιόδου και τα κοινά τους στοιχεία.
- Τα τοποθετούμε πάνω στο χάρτη.
- Εξετάζουμε το χώρο πάνω στον οποίο είναι κτισμένο ένα κάστρο ή ένα οχυρό. Συνήθως είναι κτισμένο σε στρατηγικά σημεία για να ελέγχουν την περιοχή. Παρατηρούμε αν το κάστρο ελέγχει πεδιάδα ή θαλάσσιο πέρασμα.
- Προσπαθούμε να εντοπίσουμε το οδικό δίκτυο που συνδέει τα κάστρα αν το κάστρο βρίσκεται στη μεσογειακή χώρα καθώς και τις υποστηρικτικές του εγκαταστάσεις.
- Αν πρόκειται για κάστρο κοντά στη θάλασσα εντοπίζουμε τη θαλάσσια οδό που ακολουθούν τα πλοία και το ρόλο που έπαιζε η συγκεκριμένη οχύρωση για τον ανεφοδιασμό ή την ασφάλεια που προσέφερε.
- Εξετάζουμε εκτός από το χώρο και την πόλη που υποστήριζε το κάστρο και αν οι κατοικίες βρίσκονται μέσα σ' αυτό ή γύρω από αυτό.

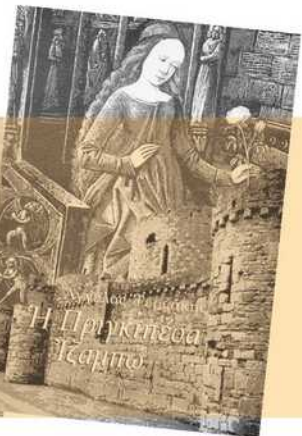
2. Κάστρα και ιστορία

- Πότε κτίστηκε το κάστρο ή το οχυρό και για ποιο λόγο.
- Ήταν μόνο μια γραμμή άμυνας ή και χώρος κατοικίας παράλληλα;
- Ποιο ήταν το ιστορικό πλαίσιο της εποχής εκείνης;
- Εξετάζουμε αν πρόκειται για αρχαίο κτίσμα, μεσαιωνικό, φράγκικο ή νεότερο και προσπαθούμε να το τεκμηριώσουμε.
- Παρατηρούμε τον τρόπο, τα υλικά κατασκευής, το σχήμα του και προσπαθούμε να το εντάξουμε χρονικά.
- Πολλές φορές καλούμε τους μαθητές να κατανοήσουν το ρόλο που έπαιξε το κάστρο στη ζωή της πόλης και της περιοχής.
- Εκτός από τον αμυντικό του χαρακτήρα τι ρόλο έπαιξε στην οικονομία και τη ζωή των κατοίκων.
- Ποιες πληροφορίες αντλούμε για τη ζωή των ανθρώπων εκείνης της εποχής
- Ποιοι έμεναν στο κάστρο μόνιμα, περιστασιακά, σε περίπτωση κινδύνου (ο βασιλιάς, η φρουρά, οι τεχνίτες, ο λαός...)
- Πώς κατανέμονταν οι διάφορες κοινωνικές ομάδες και τάξεις με βάση τα χωροταξικά δεδομένα, τη φυσική διαμόρφωση και τις ιδιαίτερες συνθήκες του τόπου.

3. Κάστρα και λογοτεχνία

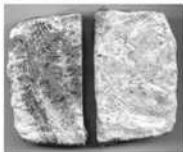
- Δημοτικά τραγούδια για τον ηρωισμό ή την ομορφιά των ανθρώπων που έμεναν σε αυτά είτε για το πόσο απόρθητα είναι.
- Αναφορές για τα συγκεκριμένα Κάστρα στην λογοτεχνία
- Παλαιά κείμενα (16^{ος} 17^{ος} ...αίωνα) με αφηγήσεις ιστοριών για τα κάστρα. Κείμενα περιηγητών ή λογοτεχνών που αναφέρονται στα κάστρα. Ιστορίες ή μυθιστορήματα (πριγκιπέσα Ιζαμπώ) με ιππότες, βασιλοπούλες που δίνουν πληροφορίες για την διοίκηση και την κοινωνική ζωή σε ένα κάστρο.
- Θρύλοι και παραδόσεις για τα κάστρα, που διασώθηκαν μέχρι σήμερα
- Ιστορίες ηρωισμού ή και έρωτα που συνέβησαν στα κάστρα. Ηρωικές έξοδοι, αυτοθυσία των παλιορκημένων ή αυτοκτονίες από αγάπη

4. Κάστρα και επιστήμες:

- Κάστρα και χημεία

- Παρασκευή κρασιού
- Φαρμακευτικές συνταγές
- Χρωστικές ουσίες στην αρχαιότητα και το Βυζάντιο
- Φυσικές χρωστικές. Πορφύρα (πως γινόταν η επεξεργασία του κόκκινου χρώματος, ύπαρξη πορφυρέων, τοπική οικονομία και επεξεργασία της πορφύρας...) Παρασκευή κόκκινου χρώματος από πρινοκόκι (συλλογή, επεξεργασία)
- παρασκευή σαπουνιού
- κατεργασία των δερμάτων
- η χημεία και η συμβολή της στην εξέλιξη της πολεμικής τέχνης

- Κάστρα και ιατρική

- Ύπαρξη ή όχι δομών οργανωμένης ιατρικής περίθαλψης
- Ύπαρξη λιμοκαθατηρίου
- Φαρμακευτικές συνταγές, ματζούνια, παραδοσιακές ιατρικές πρακτικές

- Κάστρα και μαθηματικά

- Μέτρηση του ύψους ενός κτιρίου ή ενός φρουριού με αρχαίες πρακτικές μεθόδους
- Μέτρηση αποστάσεων με παρόμοιες πρακτικές μεθόδους

- Κάστρα και Γεωλογία- Φυτολογία - Ζωολογία

- Γεωλογική εξέταση του χώρου που είναι χτισμένο το οχυρό
- Αναζήτηση απολιθωμάτων – χρονολόγηση με βάση τα απολιθώματα
- Μελέτη της χλωρίδας της περιοχής. Ενδημικά είδη ή απειλούμενα.
- Μελέτη της πανίδας του χώρου. Οι εγκαταλειμμένες κατοικίες ιδανικό καταφύγιο άγριας πανίδας
- Αλληλεπιδράσεις ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος του Κάστρου.

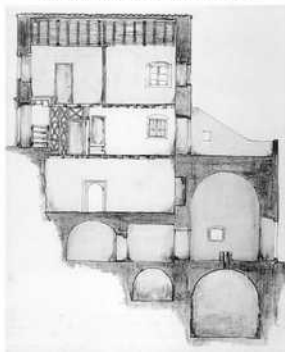
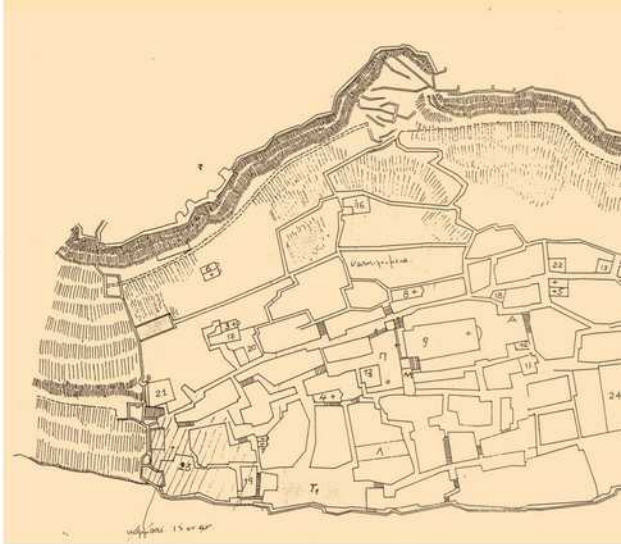

5. Πολεοδομία – αρχιτεκτονική

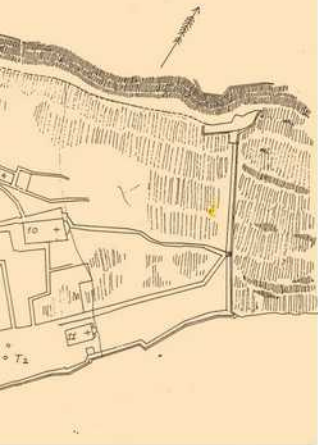
- Πολεοδομική οργάνωση του Κάστρου

- Οχύρωση και οχυρωματικά έργα στις διάφορες ιστορικές φάσεις
 - Οργάνωση οικισμού:
- Δομή της πόλης (είναι χτισμένη με σχέδιο ή όχι και τι κυριαρχεί)
 - Κτίρια που κυριαρχούν
 - Τα λατρευτικά κτίρια της πόλης
- Μελέτη του συστήματος των δεξαμενών, των στερνών.
 - Το αποχετευτικό σύστημα
- Το κάστρο υποστηριζόταν από λιμάνι αν βρίσκεται κοντά στη θάλασσα

Αρχιτεκτονική

- Ιστορική ταυτοποίηση των οικιών και των κτισμάτων
- Ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά γνωρίσματα του συγκεκριμένου Κάστρου
- Η διάρθρωση των οικιών
- Ο προσανατολισμός τους
- Οι ενεργειακές τους ανάγκες και πώς τις κάλυπταν (Θέρμανση, εστία, φωτισμός,...)
- Εναρμόνιση των αρχαίων κτισμάτων με το φυσικό περιβάλλον – διερεύνηση και τεκμηρίωση
- Επιρροές στην αρχιτεκτονική από τους κατά καιρούς κατακτητές στο πέρασμα των χρόνων. Παρατήρηση για το πώς έχουν αυτές ενσωματωθεί στα κτίσματα.

- Δομικά υλικά

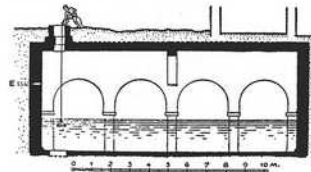
- Προέλευση υλικών κατασκευής του κάστρου. Αν ήταν από μακριά τι συμπεράσματα βγαίνουν για το εμπόριο και την οικονομία;
- Γινόταν επανάχρηση των υλικών και πώς αυτό λειτούργησε αειφορικά;
- Χρησιμοποιούσαν τα υλικά του τόπου τους; Ποια ήταν και τι προσέδιδε αυτό στο χώρο και την τοπική οικονομία;

6. Αειφορική προσέγγιση ενός Κάστρου

- Διαχείριση του νερού και επαναχρησιμοποίηση υλικών σε ένα κάστρο ημια καστροπολιτεία

- Ύπαρξη στέρας (χώρος κατασκευής, τρόπος συλλογής νερού, καθαρότητα)
- Δημόσιες δεξαμενές (σε ποιο χώρο βρίσκονταν, πότε τις χρησιμοποιούσαν)
- Μεταφορά νερού στο κάστρο από πηγή εκτός (ποιο κίνδυνοι υπήρχαν)
- Ύπαρξη πηγής μέσα στο κάστρο (θεικό δώρο)
- Φειδώ στην κατανάλωση νερού. Ποια άλλα μέτρα έπαιρναν ώστε να υπάρχει επάρκεια νερού.
- Μελέτη λουτρού, αν υπάρχει (αρχαίο βαλανείο, ρωμαϊκό λουτρό, χαμάμ)
- Που πήγαιναν τα απόνερα (κίνδυνος μετάδοσης ασθενειών)
- Από πού προέρχονται τα δομικά υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή ενός Κάστρου;
- Χρησιμοποιήθηκαν υλικά από προϋπάρχοντα οικιστικά σύνολα ή μνημεία;

- Διαχείριση ενός Κάστρου σήμερα: προστασία - ανάδειξη

- Το κάστρο ως τουριστικό αξιοθέατο
- Ανακατασκευή, ανασύζωση κτιρίων – Νέες χρήσεις – Σημερινή μορφή κτιρίων, οικισμού
- Χωρική φυσιογνωμία του οικισμού. (Σήμερα παραμένει η έννοια του οικισμού όπως ήταν παλαιότερα ή άλλαξε φυσιογνωμία από τον τουρισμό).
- Φωτισμός αρχαιολογικών χώρων, υπέρ και κατά.
- Κάστρο σήμερα και τοπική οικονομία
- Πως θέλουμε τους αρχαιολογικούς χώρους σήμερα. Τι είδους παρεμβάσεις μπορούν να γίνουν.
- Πολιτιστικά δρώμενα σε ένα Κάστρο που να δένουν με τη φυσιογνωμία και την ιστορία του

7. Η ζωή σε ένα κάστρο ή μια καστροπολιτεία. (το Κάστρο ως κέλυφος ζωής)

- Η ζωή των γυναικών. Μελετούμε τις κοινωνικές ομάδες χωριστά. Πως ήταν η ζωή για τις αγρότισσες, τις εμπόρισσες, τις αριστοκράτισσες, τις πάνδημες...
- Η ζωή των παιδιών. Πως μορφώνονταν τα παιδιά, ποιοι ήταν οι δάσκαλοί τους, τι παιχνίδια έπαιζαν.
- Ποιες ήταν οι διατροφικές τους συνήθειες; τοπικές συνταγές μαγειρικής.
- Παρατηρούμε το εσωτερικό ενός σπιτιού καθώς και τα αντικείμενα που υπήρχαν μέσα σε αυτό.

Ποιο αναλυτικά:

- Μελέτη ένδυσης, υπόδησης, κοσμημάτων, οικιακών σκευών, αντικειμένων καθημερινής χρήσης, κόμμωσης...
- Οι συγκεκριμένες θεματικές ενότητες οι οποίες μπορούν να μελετηθούν διεξοδικά και να έχουν και μέρος κατασκευής από τους μαθητές.

- Κοινωνική ζωή

- Γιορτές και πανηγύρια. Με αφορμή ποια γεγονότα γιόρταζαν και τί ακριβώς έκαναν κατά τη διάρκεια των εορτών.
- Γάμοι, βαπτίσεις, θάνατοι. Πως συνήθιζαν να τελούν αυτά τα μυστήρια. Από ποια ηλικία επιτρεπόταν ο γάμος.

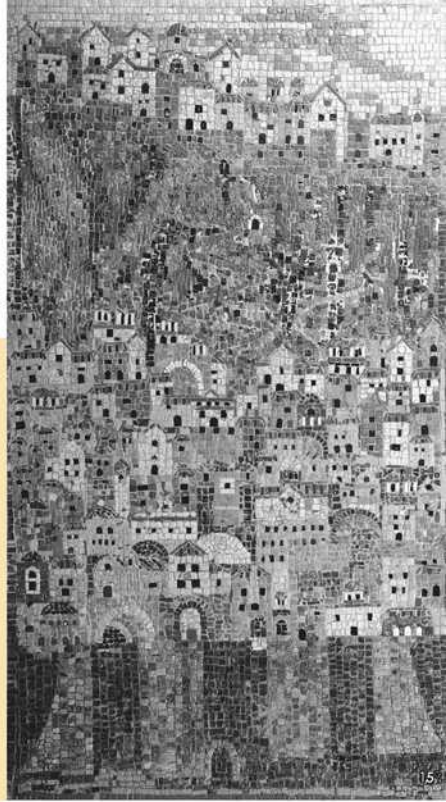
Λατρεία

- Τόποι λατρείας (μέσα στο κάστρο, γύρω από αυτό...)
 - Κτίρια που αντιπροσωπεύουν τις λατρευτικές συνήθειες των ανθρώπων και των διάφορων κατακτητών (ανάκτορο, εκκλησίες ορθόδοξης η καθολικής, τζαμιά, σπήλαια..)
 - Αρχιτεκτονική λατρευτικών χώρων
 - Εικονογραφία
 - Επιρροές από άλλους λαούς ή θρησκείες

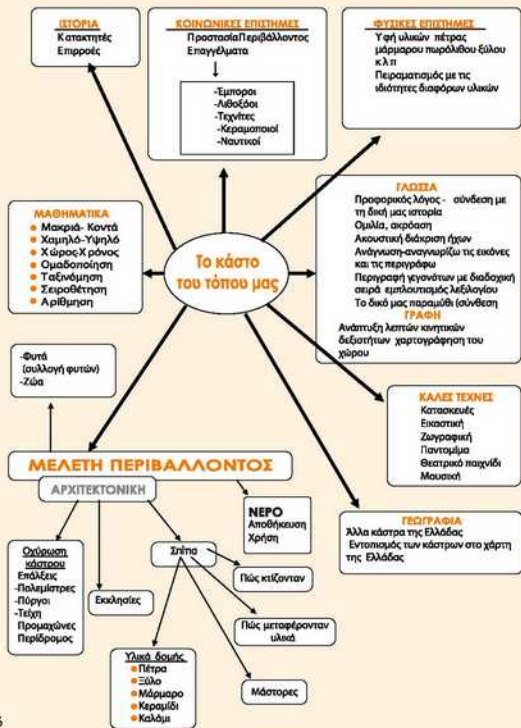

8. Αισθητική προσέγγιση του κάστρου

- Ζωγραφική, το κάστρο ως πηγή έμπνευσης
- Φωτογραφία
- Κολλάζ, κατασκευή κολλάζ με θέματα παρμένα από το κάστρο
- Θέατρο. Θεατρικό παιχνίδι ή παιχνίδι ρόλων με κείμενα γραμμένα για το κάστρο ή εμπνευσμένα από αυτό.
- Κινηματογράφος. Έργα γυρισμένα στα κάστρα ή για τα κάστρα
- Μουσική. Μουσική υπόκρουση σε ένα θεατρικό δρώμενο ή κινηματογραφικό έργο.
- Ήχοι του κάστρου. Ήχοι που μπορεί κανείς να ακούσει σε ένα κάστρο ή μια καστροπολιτεία. Μπορεί να είναι ήχοι του χθες του σήμερα ή διαχρονικοί ήχοι.

ΔΕΙΓΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ

ΔΕΙΓΜΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

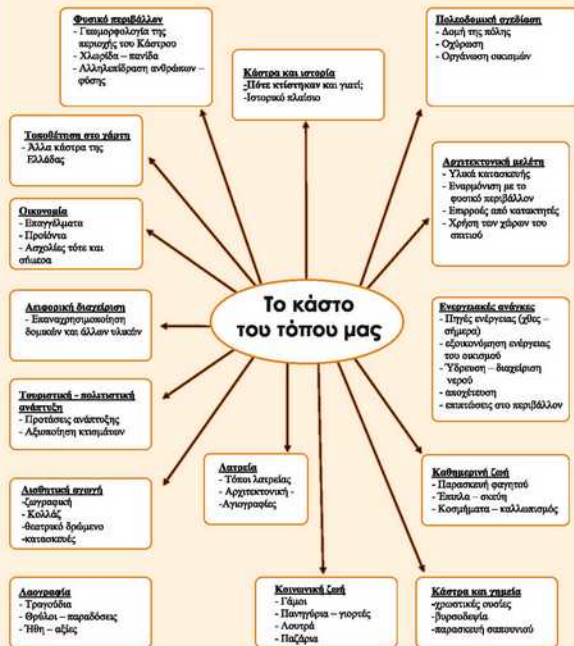

ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ

Το κάστρο του τόπου μας

- 7. Επίσκεψη στο κάστρο.**
Γνωριμία με το χώρο. Εκτίμηση της πραγματικότητας.
Σύνθεση του τότε με το τώρα.
Φωτογράφιση δούν μας ενδιαφέρουν, μετρήσεις χώρων και συμπλήρωση φύλλου εργασίας. Συλλογή φυτών για δημιουργία φυτολογίου.
(Ευέλικτη Ζώνη, μαθηματικά)
- 8. Αξιοποίηση της επίσκεψης στην τάξη**
Περιγραφή ή απεικόνιση του κάστρου, συγγραφή άρθρου για τη σχολική εφημερίδα, δημιουργία ποιήματος ή μικρού θεατρικού έργου, έκθεση φωτογραφιών, κατασκευή μακέτας από πηλό ή άλλο υλικό, τοπογραφική απεικόνιση της περιοχής. Προτάσεις βελτίωσής του – αξιοποίησής του.
(γλώσσα, εκθετική αγωγή, Κ. και Π.Α.)
- 9. Επιδράσεις και μεταβολές στο περιβάλλον**
(φυσικό και ανθρώπινο)
από οχυρώσεις, επιδρομές, μάχες και λεηλασίες.
(περιβαλλοντική αγωγή, ανθρωπογεωγραφία)
- 10. Σχετικά βιβλία, site & CD-ROM, και μαρτυρίες, για περισσότερες πληροφορίες**
(Πληροφορική)
- 11. Θεατρικό δράμα**
Τοποθετημένο σε κάποια ιστορική περίοδο (π.χ. Βυζαντινή περίοδος, φεραγκοκρατίας, τουρκοκρατίας με κολορκετικές και κολορκεζιμένους ή άλλο θέμα χρησιμοποιώντας στοιχεία της εποχής) Αξιοποίηση κάποιου σχετικού δημοτικού τραγουδιού (π.χ. «Του κάστρου της Πριάς»)(Δραματοποίηση)
- 12. Εμείς και το κάστρο μας σήμερα**
Συντήρηση, καθαριότητα, προβολή του, τουριστική αξιοποίησή του.
Διαχρονική σύνθεση
- 13. Τα άλλα κάστρα**
της περιοχής μου, της πατρίδας μου, της Ελλάδας.
(Λιαθεματική επέκταση)

ΔΕΙΓΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΙΔΡΥΜΑ
ΝΕΟΛΑΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ
ΜΑΘΗΣΗΣ